

МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Олена АБРАМІЧЕВА, Володимир ГЛУЩЕНКО

© 2009

МОЛОДОГРАМАТИКИ: ШКОЛА ЧИ НАПРЯМ?

На межі 70-х – 80-х рр. XIX ст. у Німеччині на базі Лейпцизького університету виникла Лейпцизька лінгвістична школа. У її межах об'єдналися молоді мовознавці, які із завзяттям критикували погляди на мову старшого покоління лінгвістів. Представників Лейпцизької школи германіст Фрідріх Царнке іронічно назвав молодогограматиками (*Junggrammatiker*). Цю жартівливу назву підхопив Карл Бругман, і вона закріпилася в лінгвістиці. Виникає термін *молодограматизм*. З часом молодогограматиками почали називати не тільки представників Лейпцизької школи, а й інших мовознавців, що дотримувалися подібних поглядів на мову, її розвиток. Так виникло широке й вузьке трактування молодогограматизму, яке в різних модифікаціях дожило до нашого часу.

Низку аргументів на користь вузької інтерпретації молодогограматизму наведено в наших публікаціях [1; 8, 10;], проте зазначену проблему, що залишається актуальною й зараз, не можна вважати остаточно розв'язаною.

Цим і викликана поява нашої статті. Основне питання, яке ми в ній ставимо, можна сформулювати так: чи можна говорити про молодогограматичний напрям, у який було б доцільно включати, крім учених Лейпцизької школи, представників інших лінгвістичних шкіл Німеччини та Європи в цілому, а також окремих мовознавців XIX – XX ст., що працювали поза школами, або молодогограматиками доцільно вважати лише представників Лейпцизької школи?

Отже, актуальність статті зумовлюється тим, що в мовознавстві існують різні погляди на термін *молодограматизм* і на його використання стосовно тих або інших лінгвістів кінця XIX ст. – початку XX ст.

Нашою метою є обґрунтування вузького трактування *молодограматизму*, розмежування понять *молодограматизм* і *молодограматична традиція*, або *молодограматичний вплив*.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати погляди лінгвістичних істориків на широке та вузьке трактування молодогограматизму; 2) визначити основні лінії розбіжностей між ученими Лейпцизької школи та їхніми сучасниками, насамперед представниками Московської та Казанської лінгвістичних шкіл; 3) навести факти, які свідчать про доцільність уживання терміна *молодограматизм* для позначення вчення про мову лише лінгвістів Лейпцизької школи; 4) аргументувати правомірність поняття молодогограматичної традиції.

Використання терміна *молодограматизм* у широкому смислі відбилося в працях мовознавців кінця XIX ст. – початку XX ст., наприклад у статті С. К. Булича [7, 831]. Представлене воно й у пізніших дослідженнях. Зокрема, саме так вжито термін *молодограматизм* у книзі Т. О. Амірової, Б. А. Ольховікова, Ю. В. Рождественського «Очерки по истории лингвистики». Ці мовознавці відносять до молодогограматиків не тільки представників Лейпцизької школи, а й інших лінгвістів, що працювали в кінці XIX ст. – на початку XX ст. в різних країнах: учених Московської та Казанської шкіл на чолі з П. Ф. Фортунатовим та І. О. Бодуеном де Куртене, скандинавських дослідників К. Вернера, В. Томсена, С. Бугге, француза М. Бреалю, швейцарця Ф. де Соссюра (у перший період його діяльності), італійського мовознавця Г. Асколі, американця У. Уїтні [3, 416]. Статус молодогограматизму Т. О. Амірова, Б. А. Ольховіков, Ю. В. Рождественський визначають суперечливо. Вони говорять то про молодогограматичний етап у межах психологічного напрямку в мовознавстві [там же, 416], то про молодогограматичний напрям [там же, 464]. Як відзначив С. В. Смирнов [17, 138], в «Очерках по истории лингвистики» Казанську школу розглянуто в розділі «Младогограматический этап в языкознании», а наукову творчість фундатора цієї школи І. О. Бодуена де Куртене охарактеризовано в розділі «Критика младогограматизма и поиски нового подхода к языку в конце XIX и начале XX в.» [3, 455–464,

481–493]. Сам С. В. Смирнов також пише про молодогораматичний напрям. На його думку, Лейпцизька школа взяла за основу своєї концепції психологічний індивідуалізм, так званий «атомізм», послідовний історизм і визнання безвинятковості фонетичних законів. Ці ідеї були сприйняті М. Бреалем, Г. Асколі, У. Уїтні, О. І. Соболевським, П. Ф. Фортунатовим, О. О. Шахматовим. Так сформувався молодогораматизм, який став провідним напрямом у мовознавстві кінця XIX ст. [17, 145]. Про молодогораматичний напрям ідеться й у статті М. С. Чемоданова [18, 302].

Коментуючи тенденцію до широкого трактування молодогораматизму, К. Р. Янковскі відзначає, що прихильники такої інтерпретації відносять до молодогораматиків усіх мовознавців, які поділяли тезу про безвинятковість фонетичних законів [23, 124].

З метою розв'язання питання про те, кого з лінгвістів слід відносити до молодогораматиків, К. Р. Янковскі запропонував своєрідну класифікацію, у яку дослідник включив усіх, чие ім'я в різних лінгвістичних працях асоціюється з молодогораматиками.

1-а група - «первісний склад»: А. Лескін, К. Бругман, Г. Остгоф, Б. Дельбрюк.

2-а група – лінгвісти, яких часто асоціюють з мовознавцями 1-ї групи як їх сучасників, хоча вони пізніше «приєдналися» до молодогораматиків; не всі вони поділяли погляди молодогораматиків на мову та особливості її розвитку; сюди К. Р. Янковскі включає Г. Пауля, Е. Зіверса, Ф. Клюге, В. Брауне.

3-а група – лінгвісти, що є учнями мовознавців 1-ї групи; це дослідники, чії погляди відрізнялися від поглядів учених 1-ї групи, хоча багато хто з них (у тому числі лінгвісти, які з часом стали опонентами мовознавців 1-ї групи в поглядах на мову та її розвиток) пережив «молодогораматичну стадію» становлення. До 3-ї групи К. Р. Янковскі відніс У. Уїтні, Г. Світа, М. Мюллера, М. Бреала, Г. Асколі, Ф. де Соссюра.

4-а група – деякі американські лінгвісти XX ст. «з яскраво вираженими молодогораматичними тенденціями»: Л. Блумфілд, Ч. Хоккет та ін.

5-а група – ті європейські лінгвісти XX ст., яким була притаманна «надмірна захопленість ідеєю про безвиняткову дію фонетичних законів і яких часто звинувачували в «атомізмі» [там же, 127].

На думку К. Р. Янковскі, до молодогораматиків у точному смислі цього слова слід віднести лінгвістів 1-ї групи та Г. Пауля (2-а група), тобто вчених Лейпцизької лінгвістичної школи. Саме в працях учених цієї школи експліковано комплекс ідей і їх реалізацій, що традиційно пов'язується з молодогораматизмом [там же, 128]. У зв'язку з цим відзначимо, що є всі підстави включати в 1-у групу разом з Августом Лескіном (1840–1916), Карлом Бругманом (1849–1919), Германом Остгофом (1847–1909), Бертольдом Дельбрюком (1842–1922) і Германа Пауля (1846–1921), якого вважають головним теоретиком молодогораматизму і чия книга «Принципи історії мови» (1880) [15], що є найважливішою загальнотеоретичною працею молодогораматиків, вийшла майже одночасно з «маніфестом молодогораматиків» Г. Остгофа і К. Бругмана (1878) [14].

Щодо лінгвістів 2-ї – 4-ї груп, то в їхніх працях відбилася низка ідей молодогораматиків, зокрема теза про безвинятковість фонетичних законів і про дію аналогії, але комплексного відбиття ідей і їх реалізацій, яке лінгвістичні традиції пов'язують з молодогораматизмом, у їх студіях не спостерігається [23, 129]. Отже, молодогораматиками в точному смислі цього слова вчених 2-ї – 4-ї груп уважати не можна [там же].

Аргументи К. Р. Янковскі видаються нам дуже вагомими. Тому, на нашу думку, не має рації М. С. Чемоданов, який поряд з ученими Лейпцизької школи А. Лескіном, К. Бругманом, Г. Остгофом, Б. Дельбрюком і Г. Паулем відносить до молодогораматиків таких німецьких учених, як А. Фік, А. Бещенбергер, Г. Колліц, Ф. Бехтель (Геттінгенська школа), Й. Шмідт і В. Шульце (Берлінська школа), а також скандинавських дослідників С. Бугге та К. Вернера [18, 302].

Не мають рації й Т. О. Амірова, Б. А. Ольховіков, Ю. В. Рождественський і С. В. Смирнов [18, 145], які включають у склад молодогораматиків не тільки лінгвістів 2-ї – 3-ї груп (згідно з класифікацією К. Р. Янковскі), а й російських мовознавців – учених Московської та Казанської шкіл на чолі з П. Ф. Фортунатовим та І. О. Бодуеном де Куртене.

Розгляд Московської та Казанської шкіл як різновидів молодогораматизму на російському ґрунті пояснюється, за спостереженнями Ф. М. Березіна, з одного боку, лише зовнішнім зіставленням російських шкіл з Лейпцизькою (в основі теоретичних побудов представників усіх трьох шкіл лежало трактування мови як продукту психофізичної діяльності), без поглибленого вивчення специфіки підходу до мови вчених Московської та Казанської шкіл; з іншого боку,

історичною традицією. Вона полягала в тому, що в кінці XIX ст. – на початку XX ст. не виникло питання про вивчення того нового, що внесло російське мовознавство в європейську лінгвістику. У працях цього періоду окремі учні П. Ф. Фортунатова та І. О. Бодуена де Куртене не критично підкресливали залежність фундаторів Московської та Казанської шкіл від їх німецьких сучасників, які в початковий період наукової діяльності П. Ф. Фортунатова та І. О. Бодуена де Куртене були їх учителями [5, 283].

Тому слідом за такими дослідниками, як А. В. Десницька [10, 98–99, 300–301], М. Івич [22, 42], Ф. М. Березін [5, 247–248, 283–284] тощо ми вживаємо термін *молодограматизм* у вузькому смислі, називаючи молодогограматиками лише вчених Лейпцизької школи.

Отже, молодогограматизм не становив окремого напрямку в мовознавстві. Ми виходимо з того, що концептуальні твердження молодогограматиків або не набули того глобального розповсюдження, яке їм приписують прихильники широкого трактування молодогограматизму (напр., теза про безвинятковість фонетичних законів), або не були винаходом молодогограматиків (твердження про дію аналогії тощо); крім того, ніхто з послідовників молодогограматиків не відбив у своїх працях поглядів учених Лейпцизької школи на мову в усьому їхньому обсязі (це стосується, напр., студій Я. Гебауера та О. І. Соболевського).

При такому підході цілком природно виникає питання про вплив молодогограматиків (тобто вчених Лейпцизької школи) на розвиток мовознавства взагалі та в тій або іншій країні.

Зокрема, студії молодогограматиків мали суттєвий вплив на розвиток російського та українського мовознавства. Цей вплив відбився в науковій діяльності Московської і Казанської лінгвістичних шкіл, а також таких російських і українських мовознавців, як О. І. Соболевський, М. М. Каринський, А. Ю. Кримський, Є. К. Тимченко, П. О. Бузук та ін. Разом з тим методологія досліджень цих лінгвістів істотно відрізняється від методології молодогограматиків. Російські та українські мовознавці значною мірою інакше, ніж молодогограматики, підходили до проблеми джерел вивчення історії мови, до фонетичного закону й аналогії тощо.

Вони не могли не брати до уваги тверджень молодогограматиків, проте ставилися до молодогограматичних трактувань по-різному. Дослідники відзначають, з одного боку, значну близькість до молодогограматиків таких учених, як О. І. Соболевський, М. М. Каринський, А. Ю. Кримський, і, з іншого боку, відмінності в низці методологічних питань між молодогограматиками та П. Ф. Фортунатовим, О. О. Шахматовим, І. О. Бодуеном де Куртене, В. О. Богородицьким та ін. [8, 10].

З метою розв'язання завдань, поставлених у нашій статті, видається доцільним поставити питання про загальну оцінку молодогограматизму та його значення в історії лінгвістичної науки.

Усупереч тенденції розглядати 70-і рр. XIX ст. – першу чверть XX ст. як молодогограматичний етап в історії мовознавства (у межах якого молодогограматикам, звичайно, відводиться провідна роль), у лінгвістичній історіографії склалася протилежна тенденція: кваліфікувати наукову творчість молодогограматиків як головним чином продовження традицій мовознавства 20-х – 60-х рр. XIX ст.

Так, Е. Кернер заперечує новаторство молодогограматиків у підході до мови та відносить їх діяльність до «парадигми Шлейхера» [25, 699–703] (у запропонованому Т. Куном значенні терміна *парадигма* [13]).

К. Р. Янковскі вважає, що праці молодогограматиків є, по суті, лише підсумком того, що було підготовлене до них науковою традицією: молодогограматики були не стільки першовідкривачами, скільки вдосконалювачами ідей. Новаторство молодогограматиків виявилось в безперервній оцінці всього дослідженого наукою матеріалу. Молодогограматики нічого не приймали на віру. Вони перевіряли все, що підготувала лінгвістична традиція, пропускали все через свій досвід, свої спостереження, заперечуючи, вдосконалюючи, створюючи нове. Це й дозволило представникам молодогограматизму забезпечити просування лінгвістичної науки вперед «на всіх фронтах» [23, 126–127, 130–131].

Погоджуючись з К. Р. Янковскі в тому, що при розв'язанні кардинальних проблем компаративістики новаторство молодогограматиків виявилось насамперед у «вдосконаленні» найбільш перспективних тверджень попереднього мовознавства, зокрема тези про безвинятковість фонетичних законів і про роль чинника аналогії у мовних змінах (ми назвали б цю особливість молодогограматизму *послідовністю* у проведенні та втіленні низки тверджень, вже висунутих попередниками молодогограматиків), відзначимо, що заслуга молодогограматиків полягає також у дослідженні конкретних явищ історії індоєвропейських мов. При цьому молодогограматики не

обмежувалися емпіричними спостереженнями, а розв'язували й теоретичні проблеми (вчення Г. Пауля про койне, про змішування мов, про відсутність чітких меж діалектів та ін). І в цьому плані молодогораматика також впливали на сучасників і мовознавців наступних поколінь.

На думку більшості дослідників, починаючи з кінця 20-х рр. XX ст. – початку 30-х рр. XX ст. вже не можна говорити про значний вплив молодогораматизму на мовознавство (і про полеміку навколо тверджень молодогораматиків), хоча окремі молодогораматичні тези (поза загальним «контекстом» досліджень учених Лейпцизької школи) зберігають актуальність протягом усього XX ст. [10, 98–99, 300–301; 22, 42; 17, 127–129; 3, 416, 440–464].

Розглянемо докладніше, чому доцільно не поєднувати різних мовознавців досліджуваного періоду в молодогораматичний напрям, а говорити про Лейпцизьку школу молодогораматиків, молодогораматичну традицію та молодогораматичний вплив.

Перш за все, недоцільно, на нашу думку, відносити молодогораматиків до «парадигми Шлейхера». Молодогораматика значно випередили свого попередника А. Шлейхера: з одного боку, стало можливим вивчення всіх аспектів змін мовних одиниць, тому що принципи вивчення одиниць сучасних мов застосовувалися до відповідних мовних одиниць давніх писемних пам'яток (з їх обмеженою інформативністю); з іншого боку, стало можливим пояснення процесів, які заважали дії фонетичних законів. Характер цих процесів повинен був значно відрізнятись від характеру дії фонетичних законів, тому що в них не вбачали будь-яких закономірностей. Ідея про зміни за аналогією стала необхідною ланкою між закономірними фонетичними змінами та тими нерегулярними порушеннями, які молодогораматика ще не могли пояснити. Дати вичерпну характеристику природи аналогії та її дії молодогораматикам не вдалося. Для цього була потрібна інша концепція мовних процесів [23, 136–137].

Безперечно, молодогораматичне трактування розвитку мови, з притаманними молодогораматикам новаторством і певними вадами, було перехідним етапом в усвідомленні природи мовних змін.

Якщо ототожнювати молодогораматизм тільки з тезою про безвинятковість фонетичних законів, то можна погодитися з тим, що в його витоків стояв А. Шлейхер. Але така інтерпретація молодогораматичної концепції є занадто вузькою [там же, 99; 24, 235].

Іншим вагомим доказом того, що молодогораматична концепція значно відрізнялася від шлейхерівської і була кроком уперед порівняно з нею, є той факт, що молодогораматика змінили методологічні засади та вдосконалили процедуру лінгвістичної реконструкції. А. Шлейхер звертався насамперед до найдавніших мовних станів, які він вважав періодом становлення та розвитку мови як певного функціонального організму. Мовні зміни, на його думку, були пов'язані з руйнуванням мов в історичний період їх розвитку [23, 118, 122]. Молодогораматика теоретично визнавали важливість звернення до фактів порівняно пізньої історії мов і до сучасних мовних явищ.

Учені Лейпцизької школи не могли прийняти теорію двох періодів мовного розвитку з її штучними рамками, схематизмом, метафізичністю, з її невідповідністю реальним фактам і процесам розвитку мов. Слідом за К. С. Аксаковим [2, X] та О. О. Потебнею [16, 178] молодогораматика рішуче відмовилися від виділення в мовах періоду «юнацького віку», творчого розвитку (доісторичного періоду), і «старечого віку», етапу деградації мовної системи (історичного періоду), а звідси – і від твердження про епоху занепаду, руйнування, що ніби переживають сучасні мови. Молодогораматика закликали залишатися на ґрунті реальних фактів мови, як вони зафіксовані історією конкретних мов [14, 187–188].

Для А. Шлейхера джерелом вивчення історії мови був майже виключно матеріал давніх писемних пам'яток; молодогораматика теоретично обґрунтовували необхідність вивчати насамперед «живі» говори [там же, 180–192; 15, 441–458]. У зв'язку з цим К. Р. Янковскі пише про постійну увагу молодогораматиків до сучасного мовлення, а не до писемних пам'яток, що, на його думку, неминуче сприяло спрямованості молодогораматиків до синхронічного аналізу мови [23, 135].

Ми вважаємо це перебільшенням. У практиці досліджень учених Лейпцизької школи сучасні діалектні дані виступають як додаток до матеріалу давніх пам'яток, що зазначав уже їхній сучасник К. Ю. Аппель, представник Казанської школи [4, 361–362]. Наші спостереження підтверджують це. Так, реконструюючи складовий носовий *m* і складової плавний *r* індоевропейської прамови, К. Бругман і Б. Дельбрюк використовують майже винятково приклади лексем давніх (мертвих) мов: давньоіндійської, давньоіранської, давньогрецької, латинської,

готської, старослов'янської (із сучасних дослідників мов залучено уельську, ірландську та литовську) [20, 455, 492]. Водночас, безперечно, теоретичне обґрунтування пріоритетності сучасних діалектних даних як джерела вивчення історії мови сприяло вдосконаленню порівняльно-історичного дослідження мов.

Детальний аналіз та зіставлення тверджень німецького й так званого «російського» молодогограматизму міститься в роботах Ф. М. Березіна. У своїх «Очерках по истории языкознания в России (конец XIX – начало XX в.)» Ф. М. Березін указує на те, що в лінгвістичній історіографії отримав деяке поширення погляд, згідно з яким Московська та Казанська школи розглядаються як відгалуження німецького молодогограматизму на російському ґрунті. Однак розгляд основних тверджень молодогограматичної концепції мови та зіставлення її з поглядами російських учених показує, що для такої тези немає підстав [5, 27].

За словами М. С. Чемоданова, П. Ф. Фортунатова «дуже часто» характеризують як «російського молодогограматика». Такий погляд викладено в монографії Т. О. Амірової, Б. А. Ольховикова та Ю. В. Рождественського; автори зазначили, що П. Ф. Фортунатову притаманний «класичний молодогограматичний підхід до мови» поряд із «значним інтересом до розкриття соціальної сутності мови, прагненням до формалізації лінгвістичних процедур і до створення точних наукових визначень, інтересом до загальнолінгвістичної проблематики» [3, 441].

Дійсно, деякі твердження, з яких виходив П. Ф. Фортунатов, наприклад, про психологічну сутність мови, про необхідність точного застосування фонетичних законів, збігаються з тезами молодогограматиків, але в цілому, як відзначив М. С. Чемоданов, фортунатовська концепція відзначалась оригінальністю. Більше того, у розробці питань загального та порівняльно-історичного мовознавства П. Ф. Фортунатов багато в чому йшов попереду своїх сучасників на заході та визначав розвиток науки про мову [19, 61]. Цей погляд є найбільш поширеним у російській лінгвістичній історіографії. Досить згадати вчення П. Ф. Фортунатова про зв'язок історії мови та історії суспільства, яке було оригінальним і передовим для його часу.

Одним з основних загальнотеоретичних тверджень молодогограматиків є уявлення про мову як про продукт психофізичної діяльності. З погляду вчених Лейпцизької школи, сам мовотворчий процес і зміни в мові можуть брати початок тільки від мовців-індивідів, тому що мова не є феноменом, що існує в собі: вона існує в індивіді [9, 19]. З цього, у свою чергу, випливає, на думку молодогограматиків, те, що в дійсності в будь-який момент у даній мовній спільноті є стільки діалектів, скільки є мовців-індивідів, причому кожний з цих діалектів має власний історичний розвиток і безперервно змінюється. З цього ж твердження випливає теза молодогограматиків про те, що всі мовні зміни відбуваються в мовній діяльності індивіда [там же].

Іншою найсуттєвішою рисою молодогограматизму стало твердження про безвинятковість фонетичних законів. Вони діють у межах однієї мови, за певного часу та за наявності однакових звукових умов без будь-яких винятків. Так звані винятки слід пояснювати дією інших фонетичних законів, новотворами за аналогією, запозиченнями [14, 194; 15, 92; 9, 117–119].

Якщо учені Московської школи прийняли молодогограматичну концепцію [8, 153], то І. О. Бодуен де Куртене підійшов до неї критично [6, т. 2, 205–208]. Учений, зокрема, відзначив, що «однорідність і регулярність» треба розглядати «не як залежність, яку охоплює точна формула «фонетичного закону», а лише як статистичну констатацію факту збігу в деяких умовах, що існують у частині соціально-мовного спілкування» [там же, 202]. На думку І. О. Бодуена де Куртене, «фонетичні закони» лише констатують те, що «відбувається на поверхні явищ» [там же, 208]. Справжні закони ще не відкрито: «Дійсні закони», закони причиновості, заховані в глибині, у заплутаному вузлі найрізноманітніших елементів. «Закони» існують, але не там, де їх шукають» [там же].

Як зазначає А. Хайнц, у 70-і рр. XIX ст. у теорії і практиці лінгвістичних досліджень було осмислено й чинник аналогії, причому головну роль у цьому відіграв І. О. Бодуен де Куртене [21, 177]. На думку В. К. Журавльова [11, 461, 475], саме І. О. Бодуен де Куртене, випередивши молодогограматиків, здійснив першу спробу теоретичного усвідомлення явища аналогії [6, т. 1, 89, 98, 111].

Якщо молодогограматики виходили з конфлікту між фонетичними законами та аналогією [14, 194–197; 9, 117–119], то К. Ю. Аппель, В. О. Богородицький, О. О. Шахматов вказували на взаємозв'язок і найтіснішу взаємодію цих чинників [8, 154–155]. Процеси аналогії

В. О. Богородицький, О. О. Шахматов, М. М. Дурново, Є. Ф. Будде, В. К. Поржезинський, на відміну від молодогограматиків, розглядали як закономірні [там же, 154].

Важливе місце в студіях учених Московської та Казанської шкіл посідає розробка тверджень про системність мови та про необхідність системного підходу до мовних явищ як у синхронії, так і в діахронії, що протистояло тезі Ф. де Соссюра про асистемність діахронічних явищ. Глибоке теоретичне висвітлення одержало твердження про те, що змінюються, еволюціонують не окремі звуки тієї або іншої мови, а її фонетична система в цілому (П. Ф. Фортунатов, О. О. Шахматов, М. М. Дурново, І. О. Бодуен де Куртене, М. В. Крушевський та ін.) [там же, 161–165].

У працях представників молодогограматизму архетипи та фонетичні закони виступають як ізольовані. У лінгвістичній історіографії значного поширення набула теза про «атомізм» молодогограматиків. Однак очевидно, що про «атомістичне», ізольоване вивчення окремих елементів мови в студіях молодогограматиків можна говорити саме лише в плані відсутності внутрішнього зв'язку між реконструйованими архетипами та фонетичними законами. Сама ж їх реконструкція, а також генетичне ототожнення фактів у дослідженнях мовознавців XIX ст. – початку XX ст., у тому числі в працях молодогограматиків, передбачали системну інтерпретацію мовних явищ [там же, 35, 165].

Однією з найхарактерніших особливостей Московської та Казанської шкіл є високий рівень узагальнення знань. Щодо молодогограматичної методики систематизації матеріалу, то її властивий упор на впорядкування знань при порівняно невеликій вазі узагальнення.

Вплив Лейпцизької школи на Московську та Казанську був, безперечно, значним, проте значною була й оригінальність ідей представників цих шкіл. Вони багато в чому по-новому підходили до мови в синхронії і діахронії, випереджаючи молодогограматиків саме в методологічних питаннях. Проаналізований нами матеріал підтверджує, що діяльність Московської та Казанської шкіл становить якісно новий етап у розвитку мовознавства і що ці школи не можна розглядати як різновид молодогограматизму. Ми погоджуємося з М. Івич, яка відзначила, що за духом свого вчення Московська й Казанська школи належать науці XX ст. [22, 67–70].

Таким чином, при широкому трактуванні молодогограматизму лінгвістичної історіографії, з одного боку, невиправдано розширюють це поняття, об'єднуючи таких різних учених, як, зокрема, І. О. Бодуен де Куртене, П. Ф. Фортунатов, У. Уїтні, Г. Асколі, з іншого боку, збіднюють зміст розглядуваного періоду розвитку лінгвістики, зменшуючи та недооцінюючи новаторство й глибину досліджень кожного окремого мовознавця. Тому, на нашу думку, методологічно недоцільно об'єднувати в межах одного напрямку таких різних і яскравих дослідників-компаративістів. Той факт, що вони працювали в єдиних хронологічних межах і спиралися на досвід попереднього покоління лінгвістів, лише свідчить про подібні умови їх наукової діяльності й жодним чином не зменшує їх особистих досягнень та оригінальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамичева О.М. До питання про широке та вузьке трактування молодогограматизму // Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія: Всеукр. зб. наук. пр. Число 10: У двох томах. – Черкаси: ЧДТУ, 2006. – С. 187–192.
2. Аксаков К. С. Опыт русской грамматики. – М., 1860. – Ч. 1. – Вып. 1. – 176 с.
3. Амирова Т. А., Ольховиков Б. А., Рождественский Ю. В. Очерки по истории лингвистики. – М.: Наука, 1975. – 559 с.
4. Аппель К. Ю. Некоторые общие вопросы языкознания // Рус. филол. вестн. – 1886. – Т. 15. – С. 158–169; Т. 16. – С. 353–365.
5. Березин Ф. М. Очерки по истории языкознания в России (конец XIX – начало XX в.) / Отв. ред. Ф. П. Филин. – М.: Наука, 1968. – 311 с.
6. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – Т. 1. – 384 с.; Т. 2. – 391 с.
7. Булич С. К. Русский язык и сравнительное языкознание // Энциклопедический словарь / Изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., 1899. – Т. 28. – С. 823–833.
8. Глушенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.) / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Відп. ред. О. Б. Ткаченко. – Донецьк, 1998. – 222 с.
9. Дельбрюк Б. Введение в изучение языка: Из истории и методологии сравнительного языкознания / Общ. ред. С. Булича. – 2-е изд. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 152 с.

10. Десницкая А. В. Вопросы изучения родства индоевропейских языков / Отв. ред. П. С. Кузнецов. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1955. – 332 с.
11. Журавлев В. К. Наука о праславянском языке: эволюция идей, понятий и методов // Бирнбаум Х. Праславянский язык: Достижения и проблемы в его реконструкции.
12. Зубкова Л. Г. Общая теория языка в развитии: Учеб. пособие. – М.: Изд-во Российского ун-та дружбы народов, 2003. – 472 с.
13. Кун Т. Структура научных революций / Общ. ред. и послесловие Р. С. Микулинского и Л. А. Марковой. – 2-е изд. – М.: Прогресс, 1977. – 300 с.
14. Остгоф Г., Бругман К. Предисловие к книге «Морфологические исследования в области индоевропейских языков» // Звегинцев В. А. История языкознания XIX – XX веков в очерках и извлечениях. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1964. – Ч. 1. – С. 187–198.
15. Пауль Г. Принципы истории языка. – М.: Изд-во иностр. лит., 1960. – 500 с.
16. Потехина А. А. К истории звуков русского языка. – Воронеж, 1876. – Ч. 1. – VI, 243 с.
17. Смирнов С. В. О понятиях «научная школа» и «научное направление» в истории языкознания // Уч. зап. Тартусск. ун-та. – 1981. – Вып. 573. – С. 136–147.
18. Чемоданов Н. С. Младограмматизм // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 302.
19. Чемоданов Н. С. Сравнительное языкознание в России: Очерк развития сравнительно-исторического метода в русском языкознании. – М.: Учпедгиз, 1956. – 95 с.
20. Brugmann K., Delbrück B. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. – Strassburg, 1897. – Bd. 1. – XLVII, 1098 s.
21. Heinz A. Dzieje językoznawstwa w zarusie. – Warszawa: Państwowe wyd-wo naukowe, 1978. – 518 s.
22. Ivić M. Pravci u lingvisti. – Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1963. – 190 s.
23. Jankowsky K. R. Neogrammarians: A reevaluation of their place in the development of linguistic science. – The Hague, 1972. – 275 p.
24. Jankowsky K. R. Theoretical Models of Change: The Neogrammarian Hypothesis // Trends in Linguistics. Studies and Monographs 48: Research Guide on Language Change / Ed. Edgar Polome. – Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 1990. – P. 223–239.
25. Koerner E. F. K. Towards a Historiography of Linguistics: 19th and 20th Century Paradigms // History of Linguistics Thought and Contemporary Linguistics / Edited by H. Parret. – Berlin; New York, 1976. – P. 685–718.

Михайло БАКАЛІНСЬКИЙ

© 2009

МІЖСОЦІОЛЕКТНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ У СОЦІОЛЕКТІ ІТАЛО-АМЕРИКАНСЬКОЇ МАФІЇ В КОНТЕКСТІ СИНЕРГЕТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ

Дослідження процесу мовних контактів був і залишається актуальним у сучасному мовознавстві [5] [7]. Проте, найбільш актуальним є дослідження контактів на рівні складових мов – на рівні їх професійних та соціальних діалектів [6].

Значення дослідження міжсоціолектних запозичень можна обґрунтувати з точки зору синергетики, одними з постулатів якої є перенесення фокусу на маргінальні елементи в науці та культурі [8] та дослідження взаємодії “дисипативних систем” [4, 113] – систем у складі нелінійної системи більш високого порядку, які взаємодіють між собою та впливають одна на одну. Такими “маргінальними” елементами мовної системи є соціальні варіанти мови, які також є дисипативними системами у складі системи загальнонаціональної мови. Тобто, дослідження процесу запозичення мовних одиниць з одних соціальних діалектів до інших можна вважати актуальним не тільки з точки зору сучасного мовознавства, але й сучасної філософії.

На думку британського лінгвіста Дж. Ліча, запозичення є визначеною економією мовних зусиль при породженні мови, тому що для заповнення номінативних лакун, які виникли в даній мові, використовуються готові одиниці чужої мови [14, 59]. Запозичення мовних одиниць може відбуватися не тільки на рівні мов або варіантів однієї мови, але і на рівні компонентів одного з